

Menyhért Anna

Megjegyzések a Balassi Bálint Intézet Hungarológia Oktatási Programjához

Rövid hozzászólásomban a Balassi Bálint Intézet Hungarológiai Tanszékén 2002. szeptember 1-jétől működő Hungarológia Oktatási Programot ismertetem, majd az azóta eltelt időszak tapasztalatai alapján fűzök megjegyzéseket hozzá, abban bízva, hogy ez lehet az első lépése annak a folyamatnak, amelyben lehetőség nyílhat az eredmények és hiányosságok számbavételére, a tapasztalatok alapján levont koncepcionális konzekvenciák mérlegelésére, majd pedig a jövőbeni konkrét változások megtervezésére.

A program a hungarológiát elsősorban gyakorlati aspektusú kultúratudományként értelmezi; ennek értelmében egyik legfontosabb alapvetése a kultúra interdiszciplináris megközelítése és oktatásának pragmatizálása. A program elméleti alapját a hungarológiának egy olyan korszerű, az európai egyetemek oktatási gyakorlatával kompatibilis koncepciója adja, mely a magyarságtudományt kultúratudományként és kulturális praxisként értelmezi. A Balassi Bálint Intézet általános célkitűzéseéhez illeszkedve a Hungarológia Tanszék feladata az oktatási gyakorlatban azt az alapelvet képviselni, amelyet Gragger Róbert hungarológus elképzeléseit felelevenítve a Hungarológiai Munkabizottság a következőképpen definiált: *„a magyar nemzettel kapcsolatos minden kultúrhagyomány, annak megőrzése, fejlesztése.”* Ez elsősorban a magyarságtudomány gyakorlati aspektusú kultúratudományként való oktatását jelenti, különös hangsúlyt fektetve a kultúra interdiszciplináris megközelítésére, a magyar kultúra „exportálására”, az európai egyetemek oktatási gyakorlatával való párbeszédképességre, az olyan kérdések felvetésére, amelyek ugyan

speciálisan magyarok, vagy legalábbis speciálisan magyar megvilágítást nyernek, de amelyek egyúttal szinkronban vannak a nyugati egyetemeken tanuló diákok érdeklődési irányjaival.

A hungarológus-képzés legáltalánosabban vett célja – ennek értelmében – az itt tanuló külföldiek számára – nyelvtudási szintjükhöz alkalmazkodva – Magyarország-olvasatokat, orientációs pontokat, fogódzókat nyújtani, amelyek segítségével az intézetben töltött tíz hónap végén képesek lesznek átlátni, hogyan értik a magyar állampolgárok az országban zajló kulturális, politikai, társadalmi, művészeti történéseket, képesek lesznek a felhalmozott lexikális tudás alkalmazására, és ezzel párhuzamosan a magyar kultúrában való diszkurzív részvételre és eligazodásra, beleértve ebbe a magyar társadalom gesztusainak, attitűdjeinek, allegóriáinak, mögöttes vagy elhallgatott jelentéseinek érzékelését és értelmezését.

A fentiek értelmében a hungarológiai oktatás mint feladat kettős: egyfelől szükség van hungarológiai bevezetésre, szisztematikus alapképzésre, lexikális alapok nyújtására, hogy a közepes nyelvtudású diákok ismeretei a magyar történelem, irodalomtörténet, néprajz, földrajz területén megközelítsék egy átlagos magyar állampolgárét, vagy legalábbis (a képzési idő rövidege miatt) megszerezhető legyen számukra ennek a tudásanyagnak a szerkezeti háttere, hogy a fennmaradó hézagok a későbbiekben egyénileg is könnyen pótolhatók legyenek. Másfelől pedig szükség van egy művelődéstörténetre, kultúratudományra mint koncepcionális bázisra alapuló rugalmas, a kulturális-társadalmi élet legfontosabb és legaktuálisabb kérdéseire koncentráló, folyamatosan változó tananyag-keretre. Ez elsősorban a jó nyelvtudású diákokat érinti.

A gyakorlatban ez – ebben a tanévben – a következőképpen valósul meg: a hallgatók magyar nyelvi tudásszintje szerinti programtípusok (A – kezdők, B – alapfokú tudással rendelkezők, C – középfokú vagy haladó nyelvtudásúak) a B és a C programokban további bontást igényeltek: a B/h és a C/h programtípusok a külföldi egyetemek magyar szakos hallgatóinak, illetve külföldön magyarul tanult diákok számára nyújt nyelvi és hungarológiai képzést, míg ugyanezt a B/sz és C/sz elnevezésű programtípusok a szórványmagyságból érkező diákok számára teszik. A programtípusok tehát a következők: I. A/h program – kezdő nyelvtudású hungarológusok számára (az első félévben nincs hungarológia oktatás); II. B/h program – alapfokú nyelvtudású hungarológusok számára; III. B/sz program – gyengébb nyelvtudású szórványmagyságból érkezők számára; IV. C/h program – középfokú, haladó nyelvtudású hungarológusok számára; V. C/sz program – jó nyelvtudású szórványmagyságból érkezők számára. A program magyar nyelvi része délelőttönként, 45 perces nyelvórák keretében zajlik, míg a hungarológiai szaktárgyak oktatása egyetemi jellegű, délutáni előadások és szemináriumok formájában valósul meg. Mind a nyelvi, mind a hungarológiai tárgyak esetében a vizsgák előtti felkészüléshez két-, illetve háromhetes vizsgaidőszak áll a hallgatók rendelkezésére. A vizsgával záruló előadások adják meg azt a szisztematikus, áttekintő és átfogó jellegű tudáskeretet, amely az adott téma legfontosabb elemeinek, csomópontjainak ismertetésével lehetővé teszi a hallgatók számára, hogy a későbbiekben önállóan is képesek legyenek ezt kiegészíteni, míg a szemináriumok nem törekednek a teljességre, az áttekintésre, egy-egy témát tárgyalnak mélyebben és részletesebben. A szemináriumok sorában egyaránt található történeti jellegűek, és a magyar kultúra legújabb fejleményeire, az aktualitásokra koncentrá-

lók. Előadások: A magyar irodalom történetének áttekintése; Bevezetés a magyar művészettörténetbe; Bevezetés a magyarság néprajzába; Magyar történelmi alapismeretek; Magyarország természetföldrajza és gazdasága. Szemináriumok: A hungarológia története és jelene; A magyar irodalomtörténet kanonikus alkotásai – szövegolvasás és recepciós műveletek; A magyar mint idegen nyelv oktatásának módszertana; A magyar társadalom ma: politikai, szociológiai és etnikai problémák; Bevezetés a magyar zenetörténetbe; Bevezetés a magyarság néprajzába, praktikum; Jogi alapismeretek; Kortárs irodalom és irodalomkritika; Leíró nyelvészet; Magyarország kulturális élete ma; Magyarország politikai folyamatai a rendszerváltás után; Magyarország történelme a XX. században; Műfordítási gyakorlatok; Művészettörténet; Történelmi szövegek értelmezésének lehetőségei és módszertana.

A Balassi Bálint Intézet a mai Magyarország egyik olyan intézménye, amelynek tevékenységében kisebb léptékű körben képződnek le, és éppen ezért élesebben mutatkoznak meg az országot az európai csatlakozás előtt és során érintő kulturális hatások és folyamatok, amelyek másrészt elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt hosszabb ideje foglalkoztatják az európai és amerikai kultúraértelmezőket: a globalizációs folyamatok hatása az egyes országokra, egyes nyelvekre, az európai és az egyes nemzeti kultúrák viszonyában bekövetkező változások. Ez a problémakör a hungarológia oktatására vetítve számos tekintetben meghatározó: egyik alapkérdésünk az lehet, hogy miként őrizhetjük meg a magyar sajátosságokat egy olyan oktatási típusban, amely nem magyar diákoknak szól, amely nem magyar igényekhez erőteljesen alkalmazkodva tanít – magyarságtudományt. Másként fogalmazva, a kérdés a „*hogyan beszélünk magunkról másoknak*” kérdése, ami

– minden automatizmusa ellenére – a mindennapi interperszonális érintkezésben sem egyszerű.

A Balassi Bálint Intézet oktatási gyakorlata intézményes formában foglalkozik a kulturális mássággal, a kulturális különbözőség tapasztalatával, ennek identitás- és énképfomáló hatásaival, gyakorlatban (az oktatás mindennapjaiban) és elméletben – erre irányul a tanszék által nemrégiben létrehozott Kortárs Kultúra Kutatócsoport tevékenysége – egyaránt. Ide kívánczok Hans Georg Gadamernek a tapasztalat és a belátás szerkezetéről megfogalmazott véleménye: Gadamer szerint tapasztalatunk akkor valódi, ha előzetes elvárásainkat keresztezi, vagyis, köznapi szóval úgy mondanánk, ha csalódunk, ha az új tapasztalat ellenáll kialakított életstratégiáinknak, ha nem engedi, hogy a gondolkodásunkban megelőzőleg kialakult sémákat a továbbiakban is alkalmazzuk.¹ Az ilyen tapasztalat identitásunk határait kezdi ki, és arra készíti, hogy magát az identitást is új fényben lássuk: segítségével ráébredhetünk arra, hogy identitásunk nem merev, nem statikus, hanem folyamatosan elmozduló képződmény, amely stabilitását éppen ebben a folyamatos módosulásban nyeri el. Ez a tapasztalat a kü-

¹ „...a tapasztalat ebben az értelemben szükségképp előfeltételezi a várakozásainkban való sokféle csalatkozást, s csak ezáltal jutunk tapasztalatokhoz. Az, hogy a tapasztalat mindenekelőtt a fájdalmas és kellemetlen tapasztalat, nem jelent valami különös pesszimizmust, hanem a tapasztalat lényegéből közvetlenül belátható. [...] Minden tapasztalat, amely megérdemli ezt a nevet, valaminő elvárást keresztesz. Így az ember történeti léte lényegi mozzanatként tartalmaz egy elvi negativitást, mely a tapasztalat és belátás lényegi összefüggésében mutatkozik meg. A belátás több, mint valamilyen tényállás megismerése. Mindig azt jelenti, hogy elállunk valamitől, amiben addig vakon hittünk. Ennyiben a belátás mindig tartalmazza az önismeret mozzanatát...” GADAMER, Hans-Georg: *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlatja*. Ford. BONYHAI Gábor. Budapest, Gondolat, 1984. 250.

lönböző kultúrák képviselőinek interkulturális párbeszéde révén mindkét felet – az adott esetben tanárt és diákot – egyaránt érinti. A diákok, más országokból érkezvén, a kulturális különbözőség gyakran szinte sokkszerű élményében részesülnek, számukra nemcsak a konkrét tanítási óra, hanem minden itt töltött nap minden eseménye – a buszjegyvásárlástól az egy könyvtárba való beiratkozásig – a tanulási folyamat, a másik kultúra elsajátításának része. A tanárok esetében a más nyelvet beszélő, más kultúrából érkező diákokkal tartott napi kapcsolat tartja frissen a kulturális különbözősége irányuló önreflexió-kényszert; hiszen gyakran csak akkor eszmélünk rá arra, milyen általános képet alkotunk saját kultúránkról, ha olyasvalakivel találkozunk, aki erről mást gondol, ha szembesülni kényszerülünk azzal, hogy saját magyarságképünk a másokkal való találkozásban módosulhat.

Ebben a tudatban tanítani, illetve magukat ezeket a kérdéseket tárgyalni nagyon érdekes és felelősségteljes feladat. Az oktatásban a cél ebből a szempontból az, hogy ezeket a kulturális különbségeket lássuk és megtartva értelmezzük őket, segítséget nyújtva a diákoknak az itteni élethez való hozzászokásban, a magyar kultúra pragmatikus szempontú értelmezésében. Másrészt az sem elhanyagolható kérdés, hogy pontosan ez a kölcsönös kapcsolat, az önreflexió kényszere az, ami az oktatási program alakítóit arra készíti, hogy egyensúlyi helyzetet alakítsanak ki saját szempont, saját identitás (az oktatási forma önmeghatározása) és más kultúrák által meghatározott elvárások között, meg- és eltalálják a rugalmasság és a szilárdság, a változás és az állandóság megfelelő arányát. Mindennek figyelembe vételével és érvényesítésével hozhatunk döntéseket arról, hogy egy Magyarországon zajló, de külföldieknek szóló oktatási program milyen mértékben hasonuljon az európai oktatási

formákhoz, illetve ahhoz, ami erről képként – a saját tapasztalat mellett nem utolsó sorban a külföldi diákok reakcióiból kialakított képként – bennünk él. Az ideérkező diákoknak ugyanis egyfelől az az érdeke, hogy saját otthoni tanulmányaikkal kompatibilis oktatásban részesüljenek, másfelől, de ugyanolyan súllyal, az, hogy azt a magyarság-képet, azt a magyar kultúra-képet, ami bennük korábban, saját országukban kialakult, gyümölcsözően legyenek képesek ütköztetni azzal, amit itt tapasztalnak.

Ha egy a szóránymagyarságból érkező diák először elutasítja az 1990-es évek kortárs magyar irodalmát, mert korábban még nem találkozott hasonló olvasmányokkal (kedvenc magyar költője Petőfi), vagy ha azt kérdi, Weöres Sándor kommunista szimpatizáns volt-e, vagy ha egy másutt magyar szakot végző diák azt mondja, hogy az ő országában nem kell ennyit olvasni, még ha történelmet vagy irodalmat tanul is valaki, akkor elsősorban arra törekedhetünk, hogy megértsük vele, ezt a kulturális különbséget kamatoztatni tudja, ha arra próbál reflektálni, mi is zavarja, mit talál idegennek az 1990-es évek irodalmában, illetve ha felhívjuk a figyelmét arra, hogy egy előző generáció kultúráképehez ragaszkodik, ha ráébresztjük arra, hogy a dolgokat a nézőpontunk értelmezi, és hogy azok ezáltal nem minden szempontból tűnnek fekete-fehérnek, vagy ha megkérdezzük tőle, hogy van-e a megszokáson kívül más oka annak, hogy nem szívesen olvasna többet. A gadameri tapasztalatfogalom² értelmében pedig valójában éppen az a

² „A tapasztalat ebben az értelemben nemcsak azt az ismeretet jelenti, melyet erről vagy arról nyújt. A tapasztalatot a maga egészében jelenti. Az a tapasztalat ez, amelyet mindig magunknak kell megszerezniünk, és senki sem szerezheti meg helyettünk. A tapasztalat itt valami olyasmi, ami az ember történeti lényegéhez tartozik. S bármennyire igaz is, hogy a nevelői gondoskodás korlátozott mértékben maga elé

siker jele, ha mindez eleinte ellenállásba ütközik, hiszen így derül ki, hogy diákjaink valódi, nem könnyen feldolgozható, de annál nagyobb eredménnyel járó tapasztalatokra, be-látásokra tettek szert.

Az oktatók másrészt számíthatnak arra is, hogy a kultu-rális másság tapasztalata a napi gyakorlatban részben átír-hatja eddigi saját kultúráképünket, más megvilágításba he-lyezhet normákat és értékeket. Ennek a mechanizmusnak friss és nagyon érdekes példája – és nemcsak az irodalmár számára – Kertész Imréé. A Nobel-díj, amellettt hogy olyan irodalmi díj, melynek politikai, kultúrpolitikai hozadéka és értelmezhetősége sem vitatható, a külföld képe rólunk, amely az adott esetben nem esett teljes mértékben egybe a saját magunkról alkotott képpel (Kertész Imre az itthoni szakmai és szélesebb olvasói körökben is igen elismert író, de e körök előzetes véleménye szerint nem ő látszott ma-gyar díjazott esetén a Nobel-díj várományosának), amely-ben különösen az a tanulságos, hogy miben és miért külön-bözik a saját magunkról alkotott képtől.

Hasonlóképpen gondolhatjuk el az oktatás praxisát és e praxisnak az oktatási program koncepciójára gyakorolt ha-tását: a konkrét kérdésre, arra, hogy a Balassi Bálint Intézet hungarológia oktatása miben és mennyiben igazodjon az európai és amerikai diákok elvárásaihoz, illetve mennyire őrizze meg a hagyományos magyar oktatásszerkezetet, ta-lán egy mindenki által sokszor alkalmazott elv és gyakorlat adhat választ: az export–import elve és gyakorlata, amely-nek értelmében azt érdemes meghonosítani, amiből profi-tálni lehet: az adott esetben az interdiszciplinaritást, a kultú-

tűzheti azt a célt, hogy – miként a szülők a gyermekeiknek – valakinek megtakarítson bizonyos tapasztalatokat, a tapasztalat a maga egészé-ben mégis valami olyasmi, amit nem lehet senkinek sem megtakaríta-ni.” GADAMER, 1984. 249–250.

ratudományi és a politológiai aspektust, a tudományágak érintkeztetését és átjárhatóságát, és ahhoz jó ragaszkodni, amit exportálni lehet: a magyar kultúra hagyományos irodalom- és történelem-centrikusságához, a humán műveltség és az olvasás kiemelt szerepéhez.